

3. Сіреджук П. Німецька діаспора Покуття (кінець XVIII – 30-ті роки ХХ ст.) / П. Сіреджук // Наукові записки Івано-Франківського обласного краєзнавчого музею. – Івано-Франківськ, 2000. – Т. 3. – С. 42 – 49.

Анотація

У статті розглядаються німецькомовні запозичення в топонімній системі Покуття. Розкриваються причини їх появи, дається характеристика словотвірної структури та семантики твірних основ.

Ключові слова: запозичення, колонія, семантика, суфікс, топонім.

Аннотация

В статье рассматриваются немецкоязычные заимствования в топонимной системе Покуття. Раскрываются причины их появления, дается характеристика словообразовательной структуры та семантики производных основ.

Ключевые слова: заимствование, колония, семантика, суффикс, топоним.

Summary

In the article German loanwords in the toponymic system of Pokuttya are considered. The reasons of their occurrence are revealed, the word-formative structure and semantics of generating stems are described.

Key words: loanwords, colony, semantics, suffix, toponym.

УДК 811.161.2'37321

Гаврилова Т. О, Денисенко З. М.
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

НАРОДНЕ ТЛУМАЧЕННЯ МІСЦЕВИХ ГІДРОНІМІВ ТА НАЗВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВОДОЙМАМИ (НА МАТЕРІАЛІ „СЛОВНИКА МІКРОТОПОНІМІЇ ЧЕРКАЩИНИ”)

Вітчизняна ономастика має вагомий науково-практичний доробок у вивченні найменувань водних реалій, але проблем у цій галузі ще чимало. Учені констатують той факт, що навіть найбільш досліджені в Україні антропоніми, гідроніми та ойконіми ще далекі від загальнодержавного охоплення, бо не в усіх регіонах вони зібрані, систематизовані й проаналізовані [7, с. 46]. Це ставить перед

ономатологами актуальні завдання й накреслює перспективи в наукових пошуках. Науковці наголошують на потребі вивчення передусім назв місцевих водних об'єктів, адже неописаною залишається „практично вся мікрогідронімія” [6, с. 96]. Аналізу регіональної гідронімії присвячено дослідження Г. А. Аркушина [10], С. О. Вербича [1], М. М. Габорака [2], І. М. Железняк [3, 9], О. П. Карпенко [4, 5], А. П. Корепанової [9], В. В. Лучика [6, 7], Л. Т. Масенко [8], М. М. Торчинського [12], О. М. Трубачова [13], В. П. Шульгача [14] та багатьох ін. Значна кількість найменувань водойм Черкащини стала об'єктом вивчення І. М. Железняк. Фрагментарно деякі місцеві гідроніми потрапляли у поле зору інших науковців. І все ж назви більшості протічних і стоячих водойм краю залишаються поза увагою дослідників. Зважаючи на це, ми здійснили спробу укладання „Словника мікротопонімії Черкащини” [11], де зібрано, звичайно, і місцеву гідронімію та подано народну інтерпретацію її походження. Цей словник та картотека онімів Черкаського краю стали джерелом фактажу пропонованої статті. Отже, предметом нашого розгляду є живомовне трактування назв водних об'єктів та пов'язаних із ними реалій (гребель, мостів, місць риболовлі, водопоїв тощо). Увагу народного тлумачення місцевих гідронімів уважаємо цілком виправданою й потрібною, оскільки творцем та носіями більшості з них були й залишаються місцеві жителі, часто саме з народних уст можна дізнатися про походження певної назви. Отже, іноді легенди й усномовне трактування мікротопонімів можуть мати наукову цінність, містити „раціональне зерно”.

Актуальність дослідження обґрунтовуємо такими чинниками: 1) більшість мікротопонімів (а отже, й мікрогідронімів) Черкащини ще потребує зібрання, лексикалізації та різноаспектного аналізу; 2) відходить старе покоління – знавець багатьох тополегед та появи багатьох назв; 3) спустошуються села; 4) зникають чи зазнають перейменування певні географічні реалії тощо.

Гідроніми, як відомо, поліінформативні: „акумуляють необмежену лінгвальну та культурно-історичну інформацію” [7, с. 47]. Поряд з ойконімами їх вважають найдавнішим та найстійкішим шаром ономастики, тому вони мають історичну, етнографічну, географічну та мовознавчу цінність. Аналіз назв водойм потрібний і для розв'язання глобальних наукових проблем, наприклад, питання про праатьківщину

слов'ян, оскільки звернення до гідронімії є найбільш вірогідною лінгвістичною пам'яткою доісторичних часів слов'янства [6, с. 96]. Зібрання та дослідження найменувань водних об'єктів корисні й для наукових та практичних потреб окремих регіонів. Оскільки принципами йменування більшості водойм були їхні природні риси, то гідроніми можуть містити відомості про фізико-географічні ознаки краю в минулому й тепер. Назви пов'язаних із ними реалій (дамб, млинів, місць риболовлі, мочіння конопель тощо) можуть розповісти про господарську діяльність предків.

Оскільки об'єктом нашого дослідження стали й назви реалій, що зникли у зв'язку з будівництвом Кременчуцького водосховища, Канівської ГЕС, а також сіл, які „вмирають сьогодні”, – то фіксація цих онімів уможливить донесення їх до нащадків.

Як уже зазначено, гідроніми – прадавній клас онімів, вони не схильні до перейменувань, ніби „консервують” в етимонах раритетні явища. Отже, назви водойм – це вагоме джерело фактажу для вивчення історії мови.

Мікротопоніми та найменування пов'язаних із водоймами об'єктів є елементом певного мовного середовища, тому вони цінні для діалектологічних досліджень.

Ономастам вивчення гідронімії дає змогу глибше уявити засади усномовної номінації, з'ясувати етимологію багатьох ойконімів (зокрема тих, що виникли за суміжністю внаслідок трансономізації гідронімів) та інших мікротопонімів.

Усе вище сказане робить злободенним зібрання місцевої гідронімії та пов'язаних із нею назв і розгляд їх народної інтерпретації.

У статті репрезентовано живомовні тлумачення походження місцевих інтрагідронімів: потамонімів, лімнонімів, гелонімів, фонтікулонімів, путеонімів, а також інсулонімів, понтонімів, пляжонімів тощо.

Черкащина має багату, розгалужену й різнохарактерну систему водних об'єктів. Унаслідок дослідження визначено, що походження назв малих гідрооб'єктів пов'язане з апелятивною лексикою. Семантичний зв'язок між апелятивом і гідроосновою може бути як безпосереднім – сам об'єкт цілком реально відповідає лексичному значенню апелятива, так і опосередкованим – в основу номінації мікрооб'єкта покладено принцип близькості номінованого об'єкта до певної реалії. Важливим під час лексико-семантичного аналізу гідронімів є з'ясування можливої участі

того чи того апелятива в називанні географічного об'єкта. Майже всі гідрореалії мають власні назви-ономи або ж онімізовані географічні терміни. Багатство географічної номенклатури зумовлює те, що в гідронімії часто вказано не якусь ознаку об'єкта, а названо сам об'єкт, тобто апелятиви використані у функції гідронімів без будь-яких словотвірних змін, напр.: *Джерело, Болото, Брід, Калюжа, Колодязь, Копанка, Криничка, Криниця, Лиман, Мочар, Озеро, Потік, Став* тощо. Особливу групу творять гідроніми, які походять від орографічної термінології. У більшості назв географічні терміни, які позначають орографічні об'єкти, вказують на елементи рельєфу досліджуваної території, напр.: *Берег, Гребля, Жолоб, Канава, Кар'єр, Корито, Міст, Фоса* тощо.

Найменування гідрооб'єктів різні за часом появи – від праслов'янського періоду до наших днів. Щодо мовної належності – питоми та запозичені. Основу гідронімії Черкаського краю становлять номінації слов'янського походження. Більшість гідронімів мають прозору етимологію, є досить пізніми утвореннями на ґрунті української мови. Вони відображають основні лексичні особливості сучасної української мови. Однак є утворення запозичені.

Назви більшості великих чи загальновідомих водних реалій мають наукові пояснення, мікрогідроніми ще потребують його.

Засадами йменування місцевих водойм були:

1) конфігурація, напр.: став *Корито* (с. Бирлівка, Драб.): [Ко|рито]: [х|ворма та|ка / |точ|но ко|рито / ше й нив|личкий //]; болото *Бабине Черво* (смт Вільшана, Гор.): [Ба|бине Ч|ериво]: [бо с|хоже на ви|ликий |ба|бин жи|в'іт // там і жи|рило біє / на |н'ого так |само |кажут' //]; став *Штани* (с. Вербувата, Христ.): [Шта|ни]: [|ма|є дв|і за|токи / ну й|ак чо|ло|в'іч|і шта|ни / ко|ли з|л'аниш с|периду //]; пляж *Вила* (р. Тясмин, м. Сміла): [Ви|ла]: [це |м|ісце / де с|ход'ац':а рука|ви |р'іч|ки і |робл'ац':а та|к|і |н'іби |вила //]; річка *Крива* (с. Мойсинці (заоплене), Чорн.): [Кри|ва]: [во|на° та|ка° пок|ручина і навис|н'і розл'и|ва°л'ас'а к|риво / і ту|ди / і с'у|ди //]; озеро *Кругле* (с. Руська Поляна, Черк.): [К|ругле]: [во|но к|ругле бу|ло // йо|го вже ні|ма / |висохло / бо торхв за|брали //];

2) розмір, ступінь глибини, напр.: озеро *Велике* (Хвильово-Сорочин, Зол.): [Ви|лике]: [во|но |са|ме най|б'і|л'ше у нас //]; став *Великий* (Водяне, Шпол.): [Ви|ликий]: [бо в|ін з ус|их |самий ви|ликий ста|вок //]; став

Глибоке (с. Балаклея, Сміл.): [Гли|боке]: [ста|вок|сил'но гли|бокий / то|го і Гли|боке //]; став *Малий* (сміт Лисянка): [Ма|лий]: [бо ма|лий за|розм іром//]; став *Маленький* (с. Дмитрушки, Ум.): [Ма|лен'кий]: [з|ц'ого став|ка почи|найіц'а|друга|з ілка став|к'ів // це|перший / ма|лен'кий / бо та|кий в ін //]; пляж *Мілке* (с. Чубівка, Черк.): М'і|лке]: [там м'і|лко на Т'асмин'і / і п'і|соч'ок //].

Зафіксовано назви, мотивовані поєднанням значень форми й розміру, напр.: берег *Великий Круглик* (с. Самгородок, Сміл.): [Ве|ликий К|руглик]: [бо к|руглий і ви|ликий / б'і|л'а са|мой во|ди //];

3) місце, характер або порядок розташування, напр.: місце водопою *Лугівка* (с. Суботів, Чиг.): [Лу|г'івка]: [ко|лис' коло|першого став|ка був ви|ликий луг / а на лу|гу була ко|паноч'ка / де пи|ли ко|рови / то те м'і|сце і наз|вали Лу|г'івка //]; *Верхній став, Нижній став* (с. Балаклея, Сміл.): [Ве|рхн'ій], [Ни|жн'ій]: [став|к'ів там два / то|го о|дин наз|вайіут' Ве|рхн'ій / а|другий Ни|жн'ій / а Ве|рхн'ій і Ни|жн'ій то|го / шо о|дин ли|жит' ви|шч'е / а|другий ни|жч'е //]; *Перший і Другий ставки* (с. Кавунівка, Шпол.): [Пе|рший], [Д|ругий]: [у нас три став|ки / цей / шо блі|жч'е / то ка|жут' на н'о|Пе|рший / а|дал'і Д|ругий //];

4) час виникнення, напр.: *Новий міст* (м. Корсунь-Шевченківський): [Но|вий]: [йо|го пост|ройіли ни так дав|но //]; *Новий став* (с. Княжа, Звен.): [Но|вий]: [то|му шч'о йо|го к'і|л'ка ра|з'ів об|нов'я|ли //]; *Старе озеро* (с. Юрківка Звен.): [Ста|ре]: [ка|жут' Ста|ре / бо во|но|дуже давн'е // хоч' ко|лис' во|но ви|лике і гли|боке було / та|зараз ни|ма / ви|сохло //]; *озеро Старик* (с. Домантове, Зол.): [Ста|рик]: [бо це|озиро|дуже давн'е // про н'о|го ше|наш'і п'рад'іди роз|казувал'и / шо|рибу там л'о|вил'и //]; *бід Старе Водопільце* (р. Фоса, с. Старосілля, Гор.): [Ста|ре Во|доп'і|л'це]: [помн'у / ка|зали так // во|но було на р'ічц'і: і і|дуже давн'е // там пи|рий|ж:али|чериз|р'іч'ку і худ|оба пи|ла|воду //] тощо;

5) характер води (колір, ступінь прозорості, смак, ступінь чистоти, температура тощо), течії, звучання: *Біла криниця* (м. Городище): [Б'і|ла]: [бо в н'ій на д'н'і б'і|ла г|лина / за пи|реказами / ко|лис' во|на сто|яла|коло монасти|р'а // во|да була в н'ій пос'в'ачина / ка|жут' / ц'і|л'ушч'а //]; *озеро Біле* (заст.) (с. Білозір'я, Черк.): [Б'і|ле]: [йе ли|генда / шч'о тут / де сі|ло / було|дуже кра|с'іве|озиро / все б'і|ле / бо було вк|рите|л'і|л'іями|б'і|лими й ви|ликими //]; *річка Білка* (с. Тубільці, Черк.): [Б'і|лка]: [це ни|вил'ич'ка|р'ічч'ка / при|тока В'і|л'шанки / вис|ноюу

повновода / а л'ітом висихайе // Білка / бо бириги йїї з білого піску //; пляж Білка (р. Рось, с. Хмільна, Кан.): [Білка]: [нісок там дуже білий / чириз це і Білка //]; озеро Жовтеньке (с. Руська Поляна, Черк.): [Жовтен'ке]: [бо вода в н'ому була жовта //]; озеро Зелене (с. Руська Поляна, Черк.): [Зилене]: [бо там було багато р'аски / а вона ж зилена //]; острів Зелений (м. Черкаси): [Зилений]: [в'ін находиц':а на Дн'іпр'і навпроти Спортохоти // а Зилений / бо вес' зар'іс вирболозом й очиретом //]; річка Красноставка (с. Іваньки, Ман.): [Красноставка]: [там просто знаходиц':а родовище чирвоної глинни / нав'іт' бириги р'ічки глинист'і / чериз те вода чирвона / мутна //]; річка Чорна (с. Білозір'я, Черк.): [Чорна]: [бо тут дуже холодна вода / а дно чорне // коліс' вона була глибока / і багато л'удей в н'ій втопилос'а //]; річка Синюха (м. Тальне): [Син'уха]: [йак дивитис'а зда'а / то вода в н'ій син'а / чиста //]; річка Сріблянка (с. Балаклея, Сміл.): [Ср'ібл'анка]: [р'ічка називайец':а так за кол'ором сиребр'аной / тойіс'т' чистойі води / йака в н'ій коліс' була // ну зараз вода у н'ій гет' ни'чиста //]; річка Нетеча (с. Хвильово-Сорочин, Зол.): [Нитеч'а]: [кол'іс' це бул'а повновода р'ічка / пот'ім стал'а пирисихат' / то йїї й назвал'и Нитеч'а / то'го / шо ни тич'е //]; озеро Бучатик (с. Домантове, Зол.): [Буч'атик]: [йо'го так назвал'и / бо / мабут' / ч'ериз те / шо там багато в озир'і і водоворот'ів / і вода кругом них бур'чит' / шумит' / туди може зат'аг'ти //]; річка Бушинка (с. Москаленки, Чорн.): [Бушинка]: [сил'но бушувал'а там вода° //]; став Гарячка (м. Городище): [Гар'ач'ка]: [в'ін коло сахарного заводу / вода в н'ому завжди була гар'ач'а / бо йїї зливали із заводу //]; річка Громова (смт Лисянка): [Громова]: [вона ран'іше була дуже бистра / бур'лива / аж грим'іла / то назвали Громова //]; джерело Дзюркало (с. Мельники, Чиг.): [З'уркало]: [бо вода з'ур'чит' //]; озеро Пукало (с. Москаленки, Чорн.): [Пукал'о]: [та'ом шос' бул'кайе / пукайе //]; річка Ревуха (с. Свинарка, смт Бабанка, Ум.): [Ривуха]: [розказуйут' старожили / шо ран'іше на р'іц':і були пороги / то'го вона рив'іла // то'го й прозвали Ривуха // а тил'пер вона вже м'ілка // тил'пер кажут' / р'ічка Ривуха / бо'лота по вуха //]; берег Ревуче (с. Домантове, Зол.): [Ривуч'е]: [бо тут / кол'о вод'аного мли'на / дуже рив'іла вода //]; струмок Сухий (м. Канів): [Сухий]: [дав'но / дав'но в'ін був повноводим / а тил'пер пирисох / то'го кажут' Сухий //]; озера Холодні (с. Вознесенське, Зол.):

[Хол'од'н'і]: [о'там / за си'л'ом / у йа'ру / бу'л'и кол'ис' о'зера / там у них во'да вс'і'гда хо'л'одна // бу'л'о / йа ше па'ца'ном б'ігав ту'ди с' тиквоюу / шоб наб'рат' ко'са'р'ам во'ди хо'л'одной //];

6) особливості dna, напр.: озеро Кам'яне (с. Мельники, Чиг.): [Кам'я'не]: [бо в н'ому дно ка'м'і'не //]; став Корячковий (с. Білозір'я, Черк.): [Кор'ач'ковий]: [бо бу'ло в н'ому ба'гато кор'ч'ів //]; став Корінний (Журавка, Шпол.): [Кор'ін'ий]: [бо дно все вс'те'лине ко'р'ін':ам ди'рев //]; озеро Піскувате (с. Руська Поляна, Черк.): [П'іску'вате]: [на 'ц'ому м'іс'ц'і ко'лис' бу'ло о'зиро // зара'з од'на йа'ма / за'сипана п'іс'ком // висо'хло / зовс'ім //]; струмок Рудка (притока (сmt Стеблів, К-Шевч.): [Рудка]: [на'з'ву пов'і'азу'ють' із рудим г'рун'том / де би'ре по'ч'аток цей стру'мок //];

7) особливості флори, напр.: озеро Березове (с. Руська Поляна, Черк.): [Би'резове]: [нав'коло рос'те ба'гато би'р'із / ч'ериз це і о'зиро наз'вали так //]; Берестків став (Берестки) (с. Моринці, Звен.: [Бирист'к'ів], [Бирист'ки]: [о'там б'і'ла бирист'к'ів / йа'кими обса'дили ста'вок / вишч'е / там та'кий ста'вок ко'лис' бу'в / Бирист'к'ів йо'го наз'вали а'бо Бирист'ки //]; річка Кропивка (с. Хрущівка, Зол.): [Кро'пивка]: [си'л'о на'ше сто'ї'т' на р'іч'і Кро'пивка / кажут' Кро'пивка / то'го шо кро'п'ви на б'ериз'і повно //]; озера Купенчасті (с. Матусів, Шпол.): [Купин'ч'ас'т'і]: [на о'зир'і ба'гато купини //]; болото Моховате (Моховате) (заст.) (с. Мойсинці (загоплене), Чорн.): [Мохова'те], [Мухова'те]: [бо во'но д'уже зи'л'ене / на'ч'е мо'хом вк'рите //]; озеро Оріхове (с. Домантове, Зол.): [Ор'іхове]: а) [там кру'гом н'ого л'іш'ч'ини бу'л'о ба'гато / хо'дил'и ту'ди по ор'і'хи //]; б) [там ба'гато вод'а'них ор'і'х'ів //]; озеро Осока (с. Руська Поляна, Черк.): [Осо'ка]: [у л'іс'і йе два о'зерц'а / м'іж йа'кими бу'в бири'жок / на н'ому рос'ло ба'гато з'елин'і / о'собин:о осо'ки // ра'н'іше о'зиро бу'ло ч'исте / а' зара'з д'уже зарос'ло тра'воюу / осо'коюу / то'му й наз'вали Осо'ка //]; кладка Очеретенка (с. Богодухівка, Чорн.): [Очири'тенка]: [бо во'на в очир'ет'і //];

8) особливості фауни, напр.: Гусиновий берег (с. Боровиця, Чиг.): [Гу'синовий]: [там гу'си па'суц':а //]; брід Жабисте (с. Старосілля, Гор.): [Жабисте]: [в'ін на р'іч'і // там м'і'лко / во'да теп'ла / бо про'гр'і'вайе'ц':а сон'цем / і там д'уже ба'гато во'диц':а жа'б //]; болото Жаблюки (Тинівка, Жашк.): [Жабл'у'ки]: [там ба'гато жа'б // ох і кра'ка'ють' во'ни //]; Зміїні острови (м. Канів): [Зм'і'їн'і]: [на них ба'гато зм'і'їв ра'н'іше во'дилос' //]; місце риболовлі Карасяче (с. Суботів, Чиг.): [Кара'с'ач'е]: [там та'к'і

вилл'ч'ез'н'і кара'с'і ло'вили'с'а //]; озеро Лисичка (с.мт Драбів): [Л'и'сич'ка]: [кажут' / с'уди л'и'сич'і зб'ігал'ис' тит' воду з озира //]; річка Мідянка (Медянка) (с. Балаклея, Сміл.): [М'ід'анка], [Мид'анка]: [в н'ій ба'гато водиц'а зм'ій м'ід'анок //]; озеро Шуче (с. Юрківка, Звен.): [Шч'уч'е]: [там хлопц'і вс'ігда шч'ук ло'вили //];

9) природні ознаки, напр., річка Гниловід (с. Хмільна Кан.): [Гнило'в'ід]: [йак ішли вилл'ч'і дош'ч'і / р'ічка ви'носила із йару ба'гато г'лини / кам'ін'а / кор'ч'і вс'ак'і / с'мі'т'а / да'же дохл'их тварин і п'тах'ів / це все вит'ікало на луг / гнило / смирд'іло //]; брід Перекалка (заст.) (р. Фоса, с. Старосілля, Гор.): [Пири'калка]: [його в'же дав'но ни'ма / бо й р'ічка пош'ти висохла // а називали / кажут' / колис' так / тому шо в'ін був посто'ян:о скала'мучиний / г'р'азний //]; озеро Перерване (м. Шпола): [Пир'ерване]: [ко'ли з'верху ди'в'итис' / то там ба'гато о'зериц' / да'єйак'і ви'копували // то так нач'е о'зиро по'д'ілине / п'рерване //]; річка Поволожжя (с. В'язівка, Гор.): [Поволож'я]: [бо в'ід вологий //]; став Смердючий (с. Вербувата, Христ.): [Смирд'учий]: [л'ітом і вис'ноу д'уже смирд'ит //];

10) указують на топографічні особливості, зокрема характер берегів, напр.: став Красний (м. Шпола): [Красний]: [ко'ли цей ста'вок т'іл'ки зби'ралис'а рити / вок'руг н'ого пок'лали к'расний гра'ніт / тому і с'тали л'уди говор'ити К'расний ста'вок //]; місце риболовлі Піщане (р. Тясмин, с. Чубівка, Черк.): [П'ішч'ане]: [там б'ериг п'ішч'аний і ку'пац'а гар'но / то риба'ки в основ'ному си'д'ат' //]; річка Широкий Беріг (с. В'язівка, Гор.): [Широкий Беріг]: [б'ериг був д'уже ши'рокий //].

У нашому матеріалі засвідчено гідрооб'єкти, назви яких зорієнтовують на їхнє розташування відносно інших природних або збудованих людьми об'єктів: водопій *За Очеретами* (с. Придніпровське, Чорн.), *На Греблі* (с. Бирлівка, Драб.), гребля *У Вербах* (с. Мойсинці, Чорн.), криничка *У Клину* (с. Моринці, Звен.), ставки *На курятнику* (с. Білозір'я, Черк.), *На острові* (с. Білозір'я, Черк.), *Коло Млина* (с. Спецівка, Звен.), місце риболовлі *Коло пенька* (с. Суботів, Чиг.), місток *Коло Старої лавки* (с. Хмільна, Кан.) тощо.

Серед інших відапелятивних гідронімів вирізняємо найменування гідрооб'єктів, які містять вказівку на територіальну належність об'єкта, напр.: став *Заводський* (м. Монастирище): [Завоц'кий]: [бо в'ін на'ходиц'а б'іл'а хвармац'ив'тичного за'воду //]; озеро *Лісове* (с. Суботів,

Чиг.): [Л'ісо́ве]: [бо в л'іс'і //]; джерело *Монастирське* (с. Мельники, Чиг.): [Монастир'ке]: [бо на'ходиц':а 'коло Мот'рониного монастир'а //]; став *Цвинтарський* (с. Дмитрушки, Ум.): [Ц'винтар'кий]: [цей б'іл'а ц'винтара //]; став *Центральний* (с. В'язівок, Гор.): [Цин'трал'ний]: [в'ін на'ходиц':а в 'центр'і сила //]; криниця *Церковна* (с. Великі Канівці, Чорн.): [Цир'ковна]: [на Во'дохришч'а 'кол'о 'ней'с'в'а'т'ат' 'воду //]; та назви, мотивовані етнонімами напр.: річка *Бендерка* (с. Іваньки, Ман.): [Бин'дерка]: [ко'лис' дав'но тут с'тали 'жити л'уди дес' аж із 'Западної //], болото *Татарське* (м. Канів): [Та'тар'ке]: [йак бу'ла мон'голта'тар'ка на'вала / там сто'йав та'тар'кий 'таб'ір / йо'го бу'ло роз'ромлино і шч'едро про'лило та'тар'ку кров / п'іс'л'а 'ц'ого тут 'виникло бо'лото / йа'ке народ наз'вав Та'тар'ким //]; пляж *Циганський* (с. Суботів, Чиг.): [Ци'ган'с'кий]: [Ци'ган'с'кий / бо там ус'ігда жи'ли ци'гани / то там і ку'палис'а / й с'т'і'рали //] тощо.

Рідше трапляються утворення за суміжністю, напр.: став *Водокачка* (с. Поташ, Ман.): [Водо'качка]: [коло 'н'ого 'є водона'порна 'башн'а / з 'я'кої пода'ють у сило 'воду //]; гребля *Бондарівська* (с. Петропавлівка, Гор.): [Бонда'р'івс'ка]: [ста'вок Бонда'р'івс'кий / то й г'ребл'а Бонда'р'івс'ка //]; джерело *Дукове* (м. Городище): [Ду'кове]: [во'но б'і'жит' в 'Дуковому урочишч'і //]; джерело *В Чорнобривці* (с. Мельники, Чиг.): [В Ч'орнобривц'і]: [бо во'но в урочишч'і Ч'орнобривка //] тощо.

Стосовно появи гідронімів за суміжністю зауважимо, що, на противагу найменуванням великих водойм, які були мотиваторами ойконімів та інших об'єктів, у мікротопонімії частіше спостерігаємо зворотній мотиваційний процес – появу гідроніма від назви населеного пункту, напр.: річки *Балаклея*, *Виграївка*, *Вільшанка*, *Жаботянка*, *Ірклійка*, *Канівка*, *Луб'янка*, *Княжанка*, *Моринчанка*, *Товстянка*, *Топилянка*, *Уманка*, *Шполка*, *Золотоношка*, місце риболовлі *Хомутець* → села *Балаклея* (Сміл.), *Виграїв* (К-Шевч.); смт *Вільшана* (Гор.); *Жаботин* (Кам.), *Ірклійв* (Чор.), *Лубенці* (Кам.), *Княжа* (Звен.), *Моринці* (Звен.), *Товста* (Гор.), *Топильна* (Шпол.), село (затоплене) *Хомутець* (Черк.), міста *Золотоноша*, *Канів*, *Умань*, *Шпола* тощо.

Назви криниць, деяких ставків, копанок мають здебільшого відантропонімне походження, напр.: став *Бондарівський* (с. Петропавлівка, Гор.), озеро *Миськова Ковбаня* (с. Москаленки, Чорн.),

Миронова криничка (с. Чорна Кам'янка, Ман.), Харсонцева криниця (с. Гордашівка, Тал.), Йохимів колодязь (с. Підставки, Зол.) тощо.

З іменами будівничих чи власників пов'язані найменування й більшості гребель, мостів, кладок, млинів, місць водопою худоби, рибальських угідь тощо.

Відомо, що наукове тлумачення оніма передбачає нерідко наявність кількох чи й багатьох версій. Це ж саме спостерігаємо й у народному поясненні появи назви. Так, гідронім *Боровиця* (сmt Стеблів, К-Шевч.) має такі тлумачення: [Боровиц'а]: а) [з *тиреказу* / *його записав шч'є Гван Ни'ч уйливиц'кий* / *в'ідомо* / *шч'о р'іч ку Боровиц'у* / *це тiпер при'тока Рос'і* / *і Хо'робру наз'вав Йарос'лав* *Мудрий на ч'ес'т' хороброї бород'би його дру'жини проти войовничих пичин'іг'ів* //]; б) [бо тикла колис' із густого бору //]; в) [бо нимов боро'нилас'а в'ід ч'огос' / так шум'іла //]; річка *Рось* (с. Стеблів, К-Шевч.): [Рос']: а) [назва р'іч'ки / по'ходить' / за тiреказами / в'ід ни'нашого слова ур'сус / шо з'начит' вид'м'ід' / може / шч'о тут вид'мед'і колис' жили // а шч'є ран'іш ц'а р'іч'ка називалас'а Рус' //]; б) [іс'торики т'верд'ат' про те / шч'о назва першоїі дир'жави слов'ян Рус' по'ходила в'ід назви р'іч'ки Рос' / або Рус' // з по'йавою назви Вилко'рос'і'а Рус' було тирийми'новано на Малу Рус' / Мало'рос'і'а // отож наша Укра'їна Рус' першою була удо'стойна но'сити по'чесну назву сла'ветноїі праслов'ян'с'коїі р'іч'ки Рос'і // сус'ід'ніі дир'жави Рос'і'а й Б'єларус' / а також Чир'вона Рус' і е'т'ніч'не об'єднан':а Кий'ів'ка Рус' / Чир'кас'ка Рус' / Корсун'с'ка Рус' та ін'ш'і майут' теж завд'ачувати в'ішч'ій Рос'і за сво'є іс'торич'не по'хо'жин':а //].

Деякі найменування в народній інтерпретації ґрунтуються на співзвучності, напр.: криниця *Гадало* (с. Ташлик, Сміл.), річки *Супій* (с. Піщане, Зол.), *Тясмин* (м. Сміла), *Тічка* (с. Білозір'я, Черк.), *Хнюкалів* брід, (с. Домантове, Зол.). Спостережено водночас усномовну трансформацію слів, зокрема перестановку складів, напр.: став *Макортетик* (с. Вереміївка, Чорн.), озера *Купліваторне* (с. Сигнаївка, Шпол.), *Калавурня* (с. Руська Поляна, Черк.), криниця *Камплиця* (с. Руська Поляна, Черк.) тощо.

Що ж до словотворення досліджуваних онімів, то превалюють лексико-семантичний спосіб – топонімізація (мочар – *Мочар*; журавель – *Журавель*); трансономізація (кафе „Марина” – пляж *Марина*, ресторан „Робінзон” – пляж *Робінзон*); морфологічний (суфіксація: річки

Кропивка, Кропив'янка, Мокричка, Ревуха, болото Ромашківське, ставки Оверкове, Морин, кладка Очеретенка, джерело Точій; рідше префіксація: став Залісянський, озеро Просеред, префіксально-суфіксальний: річка Поволожжся, став Заводянка), морфолого-синтаксичний (субстантивация: пляж Біленьке став, Глибоке, берег Ревуче та ін.

Щодо структури аналізованих мікротопонімів, то спостерігаємо одної кількаслівні назви (став *Байкал* (с. Худяки, Черк.), річка *Моргунянка* (смт Вільшана, Гор.), озеро *Чеховка* (с. Домантове, Зол.); став *Нижній Заліпанський* (с. Сердюківка, Сміл.), копанка *Попова сажалка* (с. Сигнаївка, Шпол.); місце риболовлі *Пудова Яма* (с. Хмільна, Кан.); *Свята* річки *Тихі Верби* (с. Журавка, Гор.), *Суха Згар* (с. Вознесенське, Зол.); *Криниця* (с. Жаботин, Кам.); *Три криниці* (с. Суботів, Чиг.); багатослівні (*Криниця у березі на городі у Матвіївських, Криниця у Миколи Забіли на городі* (с. Перервинці, Драб); серед двослівних типовими для живомовного топонімікону є прийменникові конструкції (струмок *На Камінцях* (с. Білозір'я, Черк.), пляжі *На Риббригаді* (с. Тіньки, Чиг.), *На Ямі* (с. Хмільна, Кан.), *На Янталці* (м. Корсунь-Шевченківський), *Під Скубаєвим* (м. Черкаси.), місця зимової риболовлі на р. Дніпро м. Черкаси – *На Красне* (затоплене село), *На Космаху* (затоплена притока Дніпра). Зафіксовано й реченнєві назви на зразок став *Той, що на Андронівці* (с. Івківці, Чиг.)

Назва головної водної артерії Черкащини – *Дніпра* – не має народного пояснення. І це закономірно, оскільки, по-перше, гідронім дуже давній; по-друге, етимологія його у слов'янській ономастиці „затемнена” („непрозора”); по-третє, не асоціює в пересічних носіїв місцевих говірок із якимось відомим словом. Зауважимо, що етимологію назви неоднозначно потрактовано у слов'янській ономастиці: „дискусії ведуться стосовно походження таких відомих в Європі гідронімів, як ... Дніпро, Дунай..., які стали символами слов'янських народів і широко оспівані в їхньому фольклорі” [7, с. 47]. Поетичний синонім до гідроніма *Дніпро* – *Славута* – маловживаний у живому мовленні. Ті самі інформатори, яким він був відомий, пов'язують його з лексемою *слава* й пояснюють його появу з героїчним минулим українського, російського й білоруського народів (починаючи від монголо-татарської навали й до подій Великої Вітчизняної війни – форсування Дніпра радянськими військами).

Отже, народне тлумачення місцевої гідронімії цікаве, часто потрібне для наукових розвідок. Перспективним вважаємо подальше збирання назв інших водних реалій Черкащини та їх усномовної інтерпретації.

Список умовних скорочень назв районів

Драб. – Дабрівський, *Гор.* – Городищенський, *Жак.* – Жашківський, *Звен.* – Звенигородський, *Зол.* – Золотоніський, *Кам.* – Кам'янський, *Кан.* – Канівський, *К-Шевч.* – Корсунь-Шевченківський, *Ман.* – Маньківський, *Сміл.* – Смілянський, *Тал.* – Тальнівський, *Ум.* – Уманський, *Христ.* – Христинівський, *Черк.* – Черкаський, *Чорн.* – Чорнобаївський, *Чиг.* – Чигиринський, *Шпол.* – Шполянський.

Список використаної літератури

1. Вербич С. О. Гідронімія басейну Верхнього Дністра : етимологічний словник-довідник / С. О. Вербич. – К. : ПУЛЬСАРИ, 2007. – 120 с.

2. Габорак М. М. Гідронімія Івано-Франківщини : словник-довідник / М. М. Габорак. – Снятин : ПрутПринт, 2003. – 284 с.

3. Железняк І. М. Рось і етнолінвістичні процеси Середньонадніпряньського Правобережжя / І. М. Железняк. – К. : Наукова думка, 1987. – 204 с.

4. Карпенко О. П. Гідронімікон Полісся / О. П. Карпенко. – К. : Кий, 2003. – 317 с.

5. Карпенко О. П. Зі спостережень над поліською мікрогідронімією: слов'янські гелоніми / О. П. Карпенко // Наукові записки. Серія : Мовознавство. Ч. 1. – Тернопіль, 2003. – С. 96 – 99.

6. Лучик В. В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя / В. В. Лучик. – Кіровоград : РВГ ІЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 1996. – 235 с.

7. Лучик В. Стан і перспективи української ономастики в загальнослов'янському контексті / В. Лучик // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 354 – 355. Слов'янська філологія. – С. 45 – 49.

8. Масенко Л. Т. Гідронімія Східного Поділля / Л. Т. Масенко. – К. : Наукова думка, 1979. – 102 с.

9. Словник гідронімів України / укл. І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко та ін. – К. : Наукова думка, 1979. – 781 с.

10. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель. – Т. 1. / упоряд. Г. А. Аркушин. – Луцьк : РВВ „Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2006. – 408 с.

11. Словник мікротопонімії Черкащини / укладачі : Т. О. Гаврилова, З. М. Денисенко. – Черкаси : Вид. Ю. Чабаненко, 2010. – 494 с.

12. Торчинський М. М. Денотатно-номінативна структура гідронімії як складник української ономастичної терміносистеми / М. М. Торчинський // Наукові записки. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Випуск 100. – С. 184 – 188.

13. Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины : Словообразование, этимология, этническая интерпретация / О. Н. Трубачев. – М. : Наука, 1968. – 290 с.

14. Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції) / В. П. Шульгач. – К. : Ін-т укр. мови НАНУ, 1998, – 368 с.

Анотація

Статтю присвячено дослідженню місцевої гідронімії на матеріалі „Словника мікротопонімії Черкащини”. У ній висвітлено живомовне тлумачення назв водних об'єктів та пов'язаних із ними реалій.

Ключові слова: *онім, мікротопонім, гідронім, апелятив, антропонім, народна етимологія.*

Аннотация

Статья посвящена исследованию местной гидронимии на материале „Словаря микропонимии Черкасщины”. Она раскрывает народное толкование названий водных объектов и связанных с ними реалий.

Ключевые слова: *оним, микропоним, гидроним, аппелятив, антропоним, народная этимология.*

Summary

The article is devoted to the local hydronym research based on „Cherkasy region's Microtoponymy Dictionary”. It highlights the national interpretation of names of the water bodies and real facts connected with them.

Key words: *onym, microtoponym, hydronym, appellative, anthroponomy. national interpretation.*